BİTİG TARİH

SAYI 6 | OCAK-ŞUBAT 2020

İlk Moğollar ve Cengiz Han Hakkında Doç. Dr. Hayrettin İhsan Erkoç ile Röportaj

Haçlı Seferleri Esnasında Selçuklular

Sidonius Apollinaris'in Hayatı ve Eserleri

İlk Moğollar ve Cengiz Han

İÇİNDEKİLER

4 **İlk Moğollar ve Cengiz Han**

Muhammed Lütfullah ARSLAN
Anıl Yasin OĞUZ

İlk Moğollar ve Cengiz Hakkında Doç. Dr. Hayrettin İhsan Erkoç ile Röportaj… 12

22 **Çift Başlı Kartal Şahlanıyor: Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu**

Muhammed Lütfullah ARSLAN

Haçlı Seferleri Esnasında Selçuklular 29

Burak ÖZDEMİR

Grafik Tasarım
İrem SU

İletişim ve İnternet Adresleri
twitter.com/bitigtarih
instagram.com/bitigtarih
bitigtarih@gmail.com

Yazıların Kaynak Gösterilmeden Paylaşım Yapılmasına veya Çoğaltılmasına İzin Verilmemektedir.

Ocak, 2020

İÇİNDEKİLER

Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) 35
Zeynep ÇALIKUŞU

Yabancı 43
1Kütüphaneci

Sidonius Apollinaris'in Hayatı ve Eserleri 46
Bahadır İKİCAN

Hinduizm'de Üç Büyük Tanrı 54
Eyyüp ÖZDEMİR

İlk Moğollar ve Cengiz Han Hakkında Doç. Dr. Hayrettin İhsan Erkoç ile Röportaj...

İlk Moğollar ve Cengiz Hakkında Doç. Dr. Hayrettin İhsan Erkoç ile Röportaj…

Hayrettin İhsan Erkoç

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (2002-2006). Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda yaptı (2006-2008) ve Eski Türklerde Devlet Teşkilâtı (Gök Türk Dönemi) başlıklı teziyle tamamladı. Aynı yerde aldığı doktora eğitimini (2009-2015) ise General Li Jing'in Askerî Düşüncesi ve Doğu Göktürk Kağanlığı'nın Çöküşü başlıklı teziyle bitirdi. Doktora sırasında Avusturya'da Klagenfurt Alpen-Adria Üniversitesi Tarih Enstitüsü'nde Erasmus değişim öğrencisi olarak eğitim aldı (2010-2011). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi (2011-2017), Yardımcı Doçent (2017-2018) ve Dr. Öğretim Üyesi (2018-2020) olarak çalıştı. 2020'de Doçent unvanını aldı ve görevini hâlen burada Doç. Dr. olarak sürdürmektedir. Göktürk dönemi ağırlıklı olmak üzere İslam-öncesi Türklerde teşkilat, ordu, din, mitoloji ve toplumsal yapı gibi konular çalışmaktadır. Sunzi Bingfa'nın İngilizce ve Türkçe Çevirileri (İstanbul, 2017) başlıklı kitabının yanı sıra yurtiçi ve yurtdışında yayımlanmış çeşitli makaleleri, kitap bölümleri, bildirileri ile çevirileri bulunmaktadır.

Hocam merhabalar. Dergi kurulu olarak çalışmalarınızı yakından takip ediyor ve takdir ediyoruz. Ayrıca yakın bir zamanda elde ettiğiniz Doç. Dr. unvanı için de tebrik ederiz. Röportaj ricamızı kabul ettiğiniz için teşekkürler. İsterseniz sorularımıza geçelim.

Soru: Hocam, bir zamanlar Gök-Türklerin de bağlı olduğu Juan-Juanların etnik kökeni hakkında Türk/Moğol tartışması var. Siz bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap: Öncelikle merhabalar, röportaj teklifiniz için ben teşekkür ederim. Juan-juanların etnik kökenlerini tartışmadan önce adlarına biraz değinmek istiyorum. Çin kaynaklarına göre kendi esas adları Rouran 柔然, ancak onlarla sürekli savaşan ve Çin'in kuzeyine hâkim olan Tabgaçların imparatoru Wei Taiwudi (hükümdarlığı 424-452) çıkardığı bir fermanda onlara Ruanruan 蠕蠕 adını veriyor. Bu ad Çincede "Kaynaşan Kurtçuklar" anlamına geliyor ve hakaret içerikli kullanılıyor; Rouranlar Çin kaynaklarında ayrıca başka adlarla da geçiyorlar. Sözünü ettiğimiz bu adlar, Çincenin Latin harfleriyle yazımında günümüzde daha yaygın kullanılan Pinyin sisteminde yukarıda verdiğim şekillerde yazılıyor. Ancak daha eski olan ve Dünya genelinde artık büyük oranda kullanımdan kalkmış olan Wade-Giles sisteminde bu adların yazımı Jou-jan ve Juan-juan biçimlerinde. Aradaki bu farkın nedeni, aslında bu adlardaki "r" sesinin Çincede "r" ve "j" arası bir şekilde telaffuz edilmesinden kaynaklanıyor. Rouran adının etimolojisi konusunda farklı görüşler var. Bunun aslının Moğolcada hükümdarların yakın maiyetleri ile yardımcıları kişiler için kullanılan Nökör (Nöker) kelimesinin farklı ve daha eski bir biçimi olan Nönör olabileceğini savunanlar var. Bir başka görüşe göre ise bu ad Türkçe Cüce kelimesine dayanıyor. Aynı şekilde Rouranların etnik kökenleri de bir başka tartışma konusu. Rouranlar hakkındaki en ayrıntılı bilgileri Tabgaçların resmî tarihi olan Weishu'dan ve onunla çok benzer bilgiler içeren Beishi'dan ediniyoruz. Weishu'ya göre Rouranlar, erken Hun döneminde yaşayan ve Hunların doğu komşuları olan Dong Huların 東胡 (Donghu şeklinde de yazılabiliyor; anlamı "Doğulu Yabancı") soyundan geliyorlar. Zizhi Tongjian adındaki bir Çin kaynağında da Rouranların soylarının Serbilere (Xianbei 鮮卑) dayandığı belirtilmiş. Dong Hular hem Çin kaynaklarına hem günümüz araştırmacılarına göre Moğol halklarının atalarıdırlar. Çin kaynaklarında Xianbei olarak geçen ve Türkiye'de genellikle Siyenpi olarak bilinen topluluğun da adlarının asıl biçiminin Serbi olduğu düşünülüyor. Bu topluluk, Dong Hu boy birliği Hun saldırıları sonucunda dağıldıktan sonra onun bir parçası olarak ortaya çıkıyor. Bu bilgilerden dolayı araştırmacıların çoğu Rouranları Moğol kabul ediyorlar. Ancak onların Türk olduklarını savunanlar da mevcut. Burada şunu vurgulamalıyız ki aslında Rouranlar etnik bir grup değil, siyasî bir birlik ve bu yüzden tek bir etnik gruba dayandıklarını söylemek bence pek doğru değil.

Rouranları yöneten hanedanın adı Çin kaynaklarında Yujiulü 郁久閭 olarak geçiyor. Weishu'ya göre bu hanedanın bilinen ilk atası, 3. yüzyılın sonlarında yaşamış ve Tabgaçlara esir düşmüş bir köle. Tabgaç askerleri onu hafızasını kaybetmiş bir şekilde bulmuşlar ve adını hatırlamıyormuş, o yüzden ona "Başı kel".

Rouranları yöneten hanedanın adı Çin kaynaklarında Yujiulü 郁久閭 olarak geçiyor. Weishu'ya göre bu hanedanın bilinen ilk atası, 3. yüzyılın sonlarında yaşamış ve Tabgaçlara esir düşmüş bir köle. Tabgaç askerleri onu hafızasını kaybetmiş bir şekilde bulmuşlar ve adını hatırlamıyormuş, o yüzden ona "Başı kel" anlamında Mugulü 木骨閭 adını vermişler. Bu kişinin gerçek adı ve etnik kökeni kaynaklarda belirtilmiyor; Mugulü ise Moğolca bir ad olabilir. Mugulü sonradan Tabgaç ordusunda asker olmuş, ancak bir suçtan ötürü idam cezasına çarptırılmış ve Gobi Çölü'ne kaçmış. Etrafına topladığı yüzden fazla kişiyle bir çete kuran Mugulü, sonradan bölgedeki Türk boylarının desteğiyle güçlenmeye başlamış. Bu boylar Çin kaynaklarında "Yüksek Arabalılar" anlamına gelen Gaoche adıyla geçiyorlar ve Türkiye'de genellikle Tölesler olarak biliniyorlar, ancak ben bu boyların adlarının "Tekerlek" anlamına gelen Tegrek olduğunu düşünüyorum. Mugulü öldükten sonra yerine oğlu Cheluhui geçmiş ve babasının oluşturduğu boya Rouran adını vermiş. Mugulü ve Yujiulü adları da birbirine benzediği için sonradan Rouranları yöneten hanedan Yujiulü adını almış. Bilindiği üzere Rouranlar sonradan güçlenmeye başlıyorlar, çeşitli Tegrek ve Hun boylarını kendilerine bağlıyorlar, önderleri Shelun'un 402'de Kağan unvanını almasıyla büyük bir devlete dönüşüp günümüzdeki Moğolistan topraklarına hâkim oluyorlar. . Rouranların bundan sonraki tarihleri genellikle Tabgaçlarla yaptıkları savaşlar ve Tegrek boylarının isyanlarıyla geçiyor. Nitekim Rouran Kağanlığı'nın güçlü olup olmadığı bu boylar üzerindeki hâkimiyetlerinden anlaşılabiliyor. Bu boylar ne zaman isyan etseler Rouranlar zayıflıyorlar, hâkimiyet altına alınıp kağanlığa bağlandıklarında ise Rouranların güçlenmelerine sebep oluyorlar. Rouran Kağanlığı'nın nüfusunu ağırlıklı olarak bu Türk boyları oluşturuyor. Zaten yıkılışları da biraz onlar yüzünden oluyor diyebiliriz. Bildiğiniz üzere Göktürklerin Rouranlara bağlı beyi Bumın (Çin kaynaklarında Tumen), Rouranlara karşı ayaklanmaya hazırlanan kalabalık bir Tegrek topluluğunu kendisine bağlıyor. Bumın sonradan onlardan aldığı güçle Rouranlara karşı isyan edip onları deviriyor ve Göktürk Kağanlığı'nı kuruyor.

Rouranların etnik kökenleri konusuna yeniden gelecek olursak, kendilerinden kalma yazılı bir metin bugüne kadar bulunamadığı için hangi dili konuştuklarını tespit etmek zor gibi gözüküyor. Hükümdarlarının adları ve kullandıkları çeşitli unvanlar Çin kaynaklarında kayıtlı, Rouranların hangi dil konuştuklarını anlamak için bu malzemeler bize ipucu sağlayabilir, nitekim hem Moğolca hem Türkçe kelimeler kullandıkları görülüyor. Ancak bunların dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekiyor. Bu konuda bazı meslektaşlarımızın düştüğü bir hata, Rouran adını ve Rouranlara ait dil malzemesini incelerken bunların günümüz Mandarin Çincesi okunuşlarından yola çıkarak yorumlar yapmaları. Bundan 1500 yıl önce konuşulan Çincenin telaffuzu bugünkünden oldukça farklıydı ve hem Çin'de hem Batı'da Çincenin tarihî fonetiği konusunda önemli çalışmalar yapılıyor. O yüzden Rouranların dili konusunda araştırma yaparken mutlaka bu kelimelerin o dönem Çincesinde nasıl okunduğunu dikkate almak gerekiyor. Kısacası benim görüşüm, bu konu hakkında kesin bir şey demek için henüz erken gibi. Ancak şimdilik ben, en azından Rouranları yöneten hanedanın Moğol kökenli olabileceğini düşünüyorum.

Soru: Proto Moğol gruplarının en çok etkin olduğu dönem Gök-Türkler zamanı diye biliyoruz. Bu dönemdeki en güçlü Moğol grubu hangisidir ve Gök-Türklerle ilişkileri nasıldır hocam biraz bahsedebilir misiniz?

Cevap: Cengiz Han'dan önceki eski Moğol veya Proto-Moğol (bazı araştırmacılara göre Para-Moğol) topluluklarının etkinliklerinin tarihî süreç içerisinde inişli çıkışlı olduklarını söyleyebiliriz. Bunlardan bilinen en eskileri, biraz önce sözünü ettiğim Dong Hular. Hunların başına bizim Mete Han olarak bildiğimiz Modu Chanyu geçtiği sıralarda Dong Hular Hunlardan daha güçlü bir topluluk şeklinde gözüküyorlar. Ancak Modu Chanyu onlara baskın yaparak yenilgiye uğratıyor ve dağılan Dong Hu boylarını kendisine bağlıyor. Bunlar Serbiler (Xianbei) ve Wuhuanlar 烏桓 şeklinde iki topluluk olarak karşımıza çıkıyorlar. Hun İmparatorluğu zayıflamaya başladığında bu halklar sık sık Hunlara isyan ediyorlar ve nitekim Serbiler MS 2. yüzyılın ortalarında Kuzey Hun Devleti'ni yıkıyorlar. Kuzey Hunlarının önemli bir bölümü batıya doğru göç ederken kalabalık bir grup da Serbilere katılarak onların adını benimsiyorlar.Yani bu tarihlerden itibaren Serbilerin artık heterojen bir topluluk olduklarını ve Serbi adını taşıyan herkesin illa Moğol kökenli olmayabileceğini anlıyoruz. Bu sıralarda Serbilerin başında Tanshihuai adında bir hükümdar var, kendisi Serbi boylarını birleştiriyor ve eski Hun topraklarına hâkim olarak büyük bir devlet kuruyor. Ancak Serbi Devleti onun ölümünden hemen sonra dağılıyor. Kendilerine çok sayıda Hun boyu da katıldığı için Serbiler artık çok kalabalıklaşmış bir durumdalar ve bundan sonra güneye doğru göç etmeye başlıyorlar. O sıralarda Çin'de de büyük bir siyasî kargaşa var ve ülke birbiriyle

mücadele eden çok sayıda küçük devlete bölünmüş durumda. Bundan yararlanan Serbiler, Çin'in kuzeyinde ve kuzeybatısında birkaç devlet kuruyorlar. Söz konusu devletler arasında Önceki Yan (Qian Yan 前燕), Sonraki Yan (Hou Yan 後燕), Batı Yan (Xi Yan 西燕), Güney Yan (Nan Yan 南燕), Batı Qin (Xi Qin 西秦), Güney Liang (Nan Liang 南凉), Togon (Tuyuhun 吐谷渾) ve Tabgaç (Tuoba 拓跋/拓拔/托跋) var. Tabgaçlar da bilindiği üzere Dai 代 ve Kuzey Wei (Bei Wei 北魏) adında iki devlete sahipler. Sonradan Kuzey Wei Hanedanı Batı Wei (Xi Wei 西魏) ve Doğu Wei (Dong Wei 東魏) olarak ikiye bölünüyor. Tabgaçlar bizim literatürde genellikle Türk kabul ediliyorlar ve kökenleri konusunda Çin kaynaklarında çelişkili bilgiler var. Bazı kayıtlarda Serbi boylarından oldukları belirtiliyor, bazılarında ise kökenlerinin Hunlara dayandığı söyleniyor. Tabii burada unutmamalıyız ki Hun adı da daha önce Modu Chanyu tarafından fethedilmiş bütün halkların ortak adı hâline geldiği için bir süre sonra etnisite belirten özel bir ad olmaktan çıkıyor. Tabgaçların konuştukları dile ait çok sayıda ad, unvan ve kelime Çin kaynaklarında kayıtlı. Bunlar üzerine uzun zamandır çalışmalar yapılıyor ve araştırmacıların çoğu, Tabgaç diline ait kelimelerin %70 dolayında Türkçe, %30 dolayında ise Moğolca olduğunu düşünüyorlar. Elbette bu konuda tartışmalar devam ediyor. Tabgaçlar 4. yüzyılın sonlarında Çin'in kuzeyini fethetmeye başladıklarında burada ve komşu bölgelerde yaşayan çok sayıda Hun ile Tegrek boyunu da yenip kendilerine bağlıyorlar. Özellikle Tabgaç İmparatorluğu'nun kurucusu Wei Daowudi'nin ve onun torunu Wei Taiwudi'nin bu yöndeki faaliyetleri hakkında ayrıntılı kayıtlar var. Tabgaçlar sık sık bugünkü İç Moğolistan taraflarında yaşayan Tegrek boylarını fethedip güneye yerleştiriyorlar. Ben Tabgaçların köken olarak muhtemelen Moğol olduklarını ama bu süreçte Türkleştiklerini düşünüyorum. Zaten 5. yüzyılda Tabgaçlar arasında Türkçe adların kullanımının arttığını görüyoruz. Bundan dolayı ben de Tabgaçların Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmeleri gerektiğini düşünüyorum.Göktürk dönemine geldiğimizde Moğol veya Proto-Moğol topluluklarının daha fazla çoğalmış olduklarını görüyoruz. Bunların arasında Kitanları, Kayları ve Şirvileri sayabiliriz. Kitanlar ve Kaylar bugünkü Moğolistan'ın doğusu ile Mançurya'nın batısında yaşayan halklar. Göktürk yazıtlarında Kitanlardan Kıtany, Kaylardan ise Tatabı olarak söz ediliyor ve bunlar genellikle birlikte anılıyorlar. Çin kaynaklarında da benzer şekilde bu toplulukların birbirleriyle yakın akraba oldukları vurgulanıyor. Bu kaynaklarda Kitanlar Qidan 契丹, Kaylar Xi 奚 ve Kumo Xi 庫莫奚 olarak geçiyorlar. Xi adının o dönem konuşulan Orta Çince okunuşu "Kay" sesine yakın bir sesi yansıttığı için, araştırmacılar bu topluluğun sonraki İslamî kaynaklarda Kay olarak geçen toplulukla aynı halk olduğunu tespit etmişler. Kitanların ve Kayların kuzeyinde yaşayan Şirviler ise Çin kaynaklarında Shiwei 室韋 olarak geçiyorlar; bu adın aslının ne olduğu konusunda çeşitli görüşler var, ben şimdilik bunlardan Şirvi görüşünü benimsiyorum. Bunlar sonraki Cengiz Han Moğollarının ataları; Moğol adı da tarihte ilk kez 8. yüzyıl dolaylarında bir Şirvi boyunun adı olarak karşımıza çıkıyor. Göktürk yazıtlarında ayrıca Otuz Tatar ve Tokuz Tatar (Dokuz Tatar) adında iki halktan söz ediliyor. Şirvilerin bunlardan birisi veya diğeri olabileceklerini düşünen araştırmacılar mevcut. Kitanlar, Kaylar ve Şirvilerin Göktürklerle ilişkileri tıpkı Serbiler ile Wuhuanların Hunlarla ilişkilerine benziyor. Bu halklar Bukan (Mukan) Kağan döneminde (553-572) Göktürk Kağanlığı'na bağlanıyorlar, ancak sonraki dönemlerde fırsat buldukça ayaklanıyorlar. İkinci Göktürk Kağanlığı'nda da aynı manzarayla karşılaşıyoruz; ayrıca bunlar Göktürkler zayıfladıklarında Çin'e bağlanıyorlar. Söz konusu topluluklar arasında en önde olanları Kitanlar. Göktürk hükümdarı Kapgan Kağan döneminde (691-716) Kitanlar Çin'e karşı ayaklandıkları zaman kağan, Çin imparatoriçesi Wu Zetian'le arasını iyi tutmak için Kitanlara saldırıp onları yenilgiye uğratıyor. Göktürk yazıtlarında da Kitanlar ile Tatabıların (Kaylar) birkaç kere ayaklandıkları ve bu isyanların bastırıldıkları anlatılıyor.

744'te Göktürk Kağanlığı yıkılıp yerine Uygur Kağanlığı kurulduğu zaman ise bu halklar Uygurlara bağlanıyorlar ve bu devletin 840'taki yıkılışına kadar bağlılıklarını sürdürüyorlar. Bu dönemde Kitanlar ve Tatarlardan Uygurların angarya işlerini yapan topluluklar olarak söz ediliyor. Uygur Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra ise Kitanlar yükselişe geçiyorlar ve 10. yüzyılın başlarında önderleri Abaoji'nin yönetiminde Kitan İmparatorluğu'nu kuruyorlar. Bu devlet Mançurya'ya, Moğolistan'ın büyük bir bölümüne ve Çin'in kuzeydoğusuna hâkim oluyor,. 744'te Göktürk Kağanlığı yıkılıp yerine Uygur Kağanlığı kurulduğu zaman ise bu halklar Uygurlara bağlanıyorlar ve bu devletin 840'taki yıkılışına kadar bağlılıklarını sürdürüyorlar. Bu dönemde Kitanlar ve Tatarlardan Uygurların angarya işlerini yapan topluluklar olarak söz ediliyor. Uygur Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra ise Kitanlar yükselişe geçiyorlar ve 10. yüzyılın başlarında önderleri Abaoji'nin yönetiminde Kitan İmparatorluğu'nu kuruyorlar. Bu devlet Mançurya'ya, Moğolistan'ın büyük bir bölümüne ve

Çin'in kuzeydoğusuna hâkim oluyor, Çin tarihyazımında ise Liao 遼 Hanedanı olarak biliniyor. Kaylar ve Şirviler gibi diğer Moğol halkları da bu dönemde Kitan hâkimiyetine giriyorlar. Kitanlar sonradan 12. yüzyılın başlarında Mançurya'nın daha iç kesimlerinden gelen bir Tunguz halkı olan Cürçenler (Mançuların ataları) tarafından devriliyorlar, bir bölümü ise Türkistan'a kaçarak orada Kara Kitan (Kara Hitay) Devleti'ni kuruyorlar.

Soru: Hocam, Merkit, Nayman, Kerayit ve Tatar kabilelerini etnik köken bakımından Türklerle ilişkilendiren araştırmalar mevcut. Siz bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevap: Evet, bu toplulukların Türk veya Moğol kökenli olduklarını savunanlar mevcut ve tartışmalar hâlâ devam ediyor. Uygur Kağanlığı'nın yıkılışından sonra Orta Asya'nın doğu tarafları ve özellikle bugünkü Moğolistan toprakları hakkındaki bilgilerimiz oldukça azalıyor, belki biraz abartılı bir ifade olabilir ama nispeten bir Karanlık Çağ'a girilmiş diyebiliriz. Çin de bu dönemlerde yeniden siyasî kargaşalara düştüğü için kuzeyindeki komşu bölgelere eskisi gibi ilgi gösterme fırsatını pek bulamamış gibi gözüküyor, çünkü kaynaklardaki bilgilerde önemli ölçülerde azalmalar var. Uygur Kağanlığı'nın hem kuruluş hem de bir yüzyıl sonraki yıkılış süreçlerinde Moğolistan ile Güney Sibirya'da yaşayan çok sayıda Türk boyunun güneybatıya ve batıya doğru göç ettiklerini biliyoruz. Bunlar genellikle Dokuz Oğuzlar olarak bildiğimiz topluluklar, ayrıca diğer başka boyların da göçtükleri görülüyor. Yani bizim Göktürk ve Uygur dönemlerinde hem Türk yazıtlarından hem Çin kaynaklarından bildiğimiz etnik yapı önemli ölçüde değişmeye başlıyor. Bundan sonraki yüzyıllar içerisinde bölgede yeni boy birliklerinin oluşmaya başladığını görüyoruz. Ne yazık ki bunlar pek yazı kullanmamışlar, Çin kaynakları da kökenleri konusunda fazla bilgi vermiyorlar. Söz konusu topluluklar arasında Merkitler, Naymanlar, Kereyitler ve adları Göktürk döneminde geçmeye başlayıp Uygur döneminden sonra daha ön plana çıkan Tatarlar var. Bu halklar hakkındakibilgilerimiz oldukça kısıtlı, o yüzden de bunların etnik mensubiyetleri konusunda tartışmalar hâlâ devam ediyor. Merkitlere, Naymanlara, Kereyitlere ve Tatarlara mensup kişilerin adlarını 12.-13. yüzyıllardaki çeşitli kayıtlardan biliyoruz. Özellikle Naymanların ve Kereyitlerin kullandıkları adlar ile unvanlar büyük ölçüde Türkçe, Tatarların da kısmen Türkçe ve biraz Moğolca gibi gözüküyor, Merkitlerde ise Moğolca adlar ile unvanlar daha ağır basıyor. Burada kafaları karıştıran mevzu, Naymanlar ile Kereyitlerin halk adlarının Moğolca olmasına karşılık kişi ad ve unvanlarının genellikle Türkçe olması. Ben bu toplulukların Türk, Merkitlerin ise Moğol ağırlıklı olabileceklerini düşünüyorum, ancak kesin bir yorum yapmayı da pek doğru bulmuyorum. Kendilerini Monggol olarak adlandıran ve bizim bugün Moğol dediğimiz halk da yine bu göçlerden sonra bölgenin boşalmaya başlamasıyla birlikte Mançurya taraflarındaki ormanlık alanlardan çıkıp Moğolistan'ın doğusundaki bozkırlara yayılmaya başlıyor. Moğollar zaten bundan sonra yavaş yavaş tarih sahnesinde daha görünür bir hâle geliyorlar.

Tatarların etnisitelerini belirlemek aynı şekilde oldukça zor gibi gözüküyor. Yukarıda değindiğim üzere Tatar adı ilk kez Orhun Yazıtları'nda geçiyor ve bu adı taşıyan iki farklı topluluktan söz ediliyor. Kökenlerinin Rouranlara dayandığını düşünen araştırmacılar var, çünkü tarihteki Rouran kağanlarından bir tanesinin adı Tatar'a oldukça benziyor. Sonradan Uygur ve Kitan dönemlerinde bugünkü Moğolistan'ın güneydoğusuna denk gelen bölgede Tatarların yaşadıklarını görüyoruz. Tatarların yaşadıkları bu bölge Türk ve Moğol halklarının sınırını oluşturan yerlerden birisi, o yüzden Tatarların Türk mü Moğol mu olduklarını tespit edebilmek çok zor. Kendilerinden kalma yazılı bir belgenin günümüze ulaşmamış olması da meseleyi çözmeyi zorlaştıran unsurlardan birisi. Bu Tatarlar sonradan oldukça güçleniyorlar ve ünleniyorlar. Uygur sonrası dönemde Moğolistan'da Çin'e en yakın yaşayan ve en güçlü topluluk Tatarlar oldukları için 12. yüzyılda ve 13. yüzyılın başlarında Tatar adı Çinliler için kuzeyli pek çok topluluk için kullanılmaya başlanıyor. Bunların arasında Ak Tatarları, Kara Tatarları ve Vahşi Tatarları sayabiliriz. Moğollar da böylece bu süreçte Tatar olarak anılmaya başlanıyorlar. Nitekim bilindiği üzere Temücin (sonraki Cengiz Han), babasını öldüren Tatarlardan intikam almak için onların dağıtıyor ve müstakil bir halk olarak varlıklarına son veriyor, ancak Tatar adı Moğollarla özdeşleşiyor. Sonradan Moğollar ve onların yönettikleri tüm Türk-Moğol boylarına Tatar denilmeye başlanıyor.

Dediğim gibi Merkitler bana pek bir Türk halkı olarak gelmiyorlar, ancak Naymanlar, Kereyitler ve Tatarlar hakkında aklıma gelen ikinci bir ihtimal daha var, o da bunların çift dilli olabilecekleri. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud, Divanu Lugati't-Türk'te o dönemki Türk boylarını anlatırken doğuda yaşayan bazı toplulukların hem Türkçe hem de

başka bir dil konuştuklarından söz ediyor, yani bunların çift dilli olabileceklerine işaret ediyor. Uygur ve sonrası dönemdeki büyük göçler nedeniyle boylar birbirleriyle karışmış ve melez diyebileceğimiz topluluklar meydana getirmiş olabilirler. Halk adları Moğolca olan Naymanlar ve Kereyitlerin kişi adları ile unvanlarının genellikle Türkçe olmasını veya Tatarların Türk ve Moğol halklarının sınırını oluşturan bir yerde yaşamalarını belki bu şekilde açıklayabiliriz.

Soru: Hocam, Cengiz Han hakkında en merak edilen konulardan birisini sormak istiyoruz. Cengiz Han'ı Türk tarihi içerisinde bir özgün bir karakter olarak görebilir miyiz yoksa tamamen bir Moğol tarihi karakteri midir?

Cevap: Cengiz Han'ın Türk olup olmadığı, özellikle ülkemizde çok tartışılan bir konu. Bir kere şunu söylemeliyiz ki kendisi hem baba hem anne tarafından Moğol'dur ve Türk değildir. Ancak Temücin'in yani sonraki bilinen unvanıyla Cengiz Han'ın doğup büyüdüğü dönemde Moğolistan'da hâlâ Türk kültürünün yoğun bir etkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundan önce Moğolistan'ın batısı ile ortasına hâkim olan Naymanların ve Kereyitlerin ağırlıklı olarak Türkçe adlar ile unvanlar kullandıklarına daha önce değinmiştik. Bunların Türkçe konuşan halklar olmaları muhtemel, değillerse bile üzerlerinde yoğun bir Uygur etkisi olduğu zaten biliniyor. 1206'da Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra da Öngütler, Kırgızlar, Uygurlar, Karluklar, Kanglılar ve Kıpçaklar gibi Türk olduklarından emin olduğumuz çok sayıda topluluk Moğol hâkimiyetine giriyor. Bunların arasında kuşkusuz Uygur özellikle Moğol İmparatorluğu'nun ilk zamanlarında en etkili topluluk oluyorlar. Devlet teşkilatının oluşturulmasından Uygur yazısının Moğolcaya uyarlanmasına kadar pek çok alanda Uygurların Moğollar üzerinde yoğun bir etkisi var. Bahsettiğim diğer topluluklardan da Moğollara hizmet eden çok sayıda devletgörevlisi bulunuyor. Ayrıca bu halklardan binlerce asker Moğol ordularında görev alarak savaşıyorlar. Zaten Avrasya bozkırlarında daha önce de görüldüğü üzere fethedilen halklar kendi fatihlerinin adlarını benimserler. Aynı şekilde Moğollar tarafından fethedilen Türk halkları kendi kimliklerinin yanı sıra üst kimlik veya siyasî ad olarak Moğol ve Tatar adlarını benimsiyorlar. Bunun bir yansımasını 1240'lı-50'li yıllarda Moğollara giden çeşitli Avrupalı gezginlerin seyahatnamelerinde de görebilirsiniz. Bunlarda Moğolların günlük yaşamlarıyla ilgili kelimelerolarak aktarılan terimlerin çoğunun Türkçe olduğu görülüyor, üstelik bu terimlerin Moğolcalarının ayrıca mevcut olmasını bilmemize rağmen. Demek ki bu gezginler yolculuklarında Moğol adı altında daha ziyade Türklerle karşılaşmışlar. Ayrıca şunu belirtmemiz gerekir ki 12.-13. yüzyıllarda Türkler ve Moğollar arasında çok büyük oranda benzerlikler vardı. Özellikle yaşam tarzı ve dinî inanışların hemen hemen aynı olduğunu söyleyebiliriz.

Elbette Türkler ve Moğollar arasında bazı konularda farklılıklar vardı, ancak Türk toplulukların kendi aralarında bile bazen çeşitli farklılıklar olabileceğini görebilmekteyiz. Moğollarla Türkler arasındaki en önemli ayrım dildi çünkü farklı diller konuşuyorlardı, ancak o dönem Moğolcasında bile çok sayıda Türkçe alıntı kelime olduğunu görebilmekteyiz. Nitekim Moğol döneminin Moğol ve Türk olmayıp yerleşik kültürlerden gelen kaynakları bu iki topluluğun ayrımını pek yapamamışlardır. Altın Ordu ve Çağatay hanlıklarındaki Moğolların çok kısa bir sürede Türkleştikleri zaten bilinen bir hususdur. Türk halkları arasındaki farkların derinleşmesi 15.-16. yüzyıllarda Türkler arasında İslamiyet'in ve Moğollar arasında Budizm'in yaygınlaşmaya başlamasıyla yoğunlaşır hâle gelmiştir. Kısaca şunu söyleyebiliriz ki, Cengiz Han elbette Moğol tarihinin bir karakteridir ve hatta günümüzde merkezî bir konum taşımaktadır, ancak hayatı boyunca Türk topluluklarıyla oldukça yakın ilişkilere sahip olmuştur. Kendisi ayrıca çok sayıda Türk topluluğu tarafından gönüllü olarak kabul görmüştür; silah zoruyla Moğol hâkimiyetine alınan Türk halklarının çoğunda da Anadolu Türkmenleri gibi bazı istisnalar dışında pek fazla isyan hareketi görülmemektedir. O yüzden Cengiz Han'ı özel olarak Moğol tarihinin bir parçası olarak kabul etmeli ama aynı zamanda Türk tarihinin de bir parçası olarak saymalıyız diye düşünüyorum.

Soru: Hocam, Moğol İmparatorluğu'nun askeri ve idari teşkilat yapısına baktığımızda Hun ve Gök-Türk devletleriyle ne gibi benzerlik ve farklılıkları vardır? Biraz bahsedebilir misiniz?

Cevap: Moğollar tarih sahnesinde gözükmeye başladıkları 12. yüzyılda pek fazla bir askerî ve idarî teşkilata sahip değillerdi. Birbirleriyle mücadele eden dağınık boylardan oluşuyorlar, bir yandan komşularıyla savaşıyorlardı. Aralarında kısa süreli bir siyasî birlik kurulmuşsa da çok geçmeden dağılmışlar ve eski hallerine geri dönmüşlerdi. Moğol boylarının yeniden bir birlik oluşturmaları ve Moğolistan'da yaşayan komşularını fethederek tüm ülkeye

hâkim olmaları 1206'da tamamlanmıştır. Bu tarihte toplanan ve Temücin'e Çinggis Kan (Cengiz Han) unvanını veren Kurultay'da askerî-idarî teşkilat daha sağlam bir şekilde oturtulmuştur. Bu yapıların da Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar gibi Türk devletlerinde görülen uygulamalarla büyük ölçüde benzer olduklarını söyleyebiliriz. Devletin başında önceleri Han ve sonra Kağan olarak adlandırılan hükümdarlar olmuş, hanedan üyeleri devletin çeşitli bölgelerini bu hükümdarlara bağlı kalacak şekilde yönetmişlerdir. Söz konusu hanedan üyelerinin kendi askerî ve ekonomik özerklikleri mevcuttu. Göçebe ve yerleşik nüfusların ağırlıklı oldukları bölgeler oralara uygun şekillerde yönetilmekteydi. Orduda onluk sistem kullanılmakta ve katı bir disiplin uygulanmaktaydı. Hükümdarları 7/24 koruyan muhafız birlikleri ve yerleşik bölgelerdeki garnizonlar dışında daimî ordular yoktu, bütün erkekler küçük yaştan itibaren silah kullanmayı öğrenerek büyüdükleri için savaş zamanı nüfusun önemli bir bölümü doğrudan silahlı kuvvetlere dönüşebiliyordu. Bu uygulamalar daha önceki Türk devletlerinde de vardır. Ayrıca çeşitli Türkçe askerî ve idarî terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bir de bu alanlardaki mevcut Moğolca terimler yerine bazen Türk boylarının yoğun yaşadıkları bölgelerde Türkçe terimler daha tercih edilir olmuştur.

Moğol İmparatorluğu'nun daha eski Türk devletleriyle bazı farklılıkları da elbette vardır. En önemli fark, daha önce bozkırda eşi benzerine rastlanmayan ve Cengiz Han'ın çok önemli bir reformcu olduğunu gösteren bir faaliyeti olan boy yapısının dağıtılmasıdır. Eski Türk devletlerinde göçebe halklar ve boylar fethedildiklerinde özerkliklerini korumalarına izin verilirlerdi. Bu toplulukların kendi beyleri devletin başındaki hükümdara bağlı kalmak, yıllık düzenli vergi vermek ve savaş zamanlarında asker yollamak gibi yükümlülükleri yerine getirdiği sürece canı ile makamını koruyabilirdi. Türk devletlerinin orduları da aslında farklı farklı boylardan gelen askerlerden meydana getirilirdi. Ancak bunlar farklı birlikler içerisine dağıtılmazlar ve boylardan gelen askerler kendi boydaşlarından oluşturulan homojen birlikler içerisinde kalarak savaşmaya devam ederlerdi. Bundan dolayı da boylar devlete karşı isyan ettikleri zaman devletin ordusu otomatik olarak zayıflıyordu, çünkü orduyu oluşturan boy birlikleri ordudan ayrılmış oluyorlardı.Cengiz Han ise bu durumun önüne geçebilmek için çok önemli bir değişiklik yapmış, fethettiği Türk-Moğol halklarının boy yapılarını ortadan kaldırmış, orduda heterojen birlikler kurarak fethettiği boylardan aldığı askerleri bu birlikler arasında dağıtmıştır. Bundan dolayı Moğol İmparatorluğu, tarihi boyunca çok az boy ayaklanmasıyla karşılaşmıştır ve bu açıdan daha eski Türk devletlerinden ayrılmaktadır. Moğol İmparatorluğu'nun parçalanıp dağılması ise boy isyanları yüzünden değil, hanedan içerisindeki iç mücadelelerden dolayı kaynaklanmıştır ki aynı durumu diğer pek çok Türk devletinde de görebilmekteyiz. Ayrıca Moğol askerî ve idarî teşkilatı denilince Türklerden ayrılan en bilindik hususlarından birisi, Moğolcaya has Noyan ve Nökör (Nöker) terimlerinin kullanılmasıdır. Noyanlar yüksek rütbeli komutanlar olup hem askerî hem de idarî işlerle meşgul olurlardı. Daha önce bahsettiğim Nökörler ise Avrupa'daki Comitatus kurumuna benzemekteydi. Esasında Noyan ve Nökör terimlerinin Türk askerî-idarî teşkilat yapısında karşılıkları vardır ve yeri geldiğinde Türkleşen Moğollar bu terimleri de kullanmışlardır. Noyan, Türklerdeki Beg (Bey) ile Araplardaki Emir, Nökör de Türklerdeki Alp kavramlarına denk gelmektedir; Noyan'ı fonksiyon olarak ayrıca Osmanlılardaki Paşa ile karşılaştırabiliriz. Burada ayrıca şunu hatırlatmalıyız ki eski Türk askerî-idarî gelenekleri Moğollar üzerinde derin bir etki bıraktığı gibi Moğol hâkimiyetinde yaşayan Türk toplulukları da Moğolcadan çok sayıda askerî-idarî terim ödünç almışlardır.

Soru: Hocam, Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu sürekli anlatıldığı gibi medeniyet yıkıcım mıdır yoksa bazı araştırmacıların söylediği gibi medeniyet kurucu bir devlet midir? Siz ne düşünüyorsunuz?

Cevap: Moğolların ve Cengiz Han'ın sürekli yakıp yıkan vahşiler olduklarına ilişkin önyargı, daha ziyade onların düşmanları olan Müslüman ve Hristiyan kaynakların abartılı ifadelerinden kaynaklanmaktadır. Savaşlar ve kuşatmalar sırasında Moğolların yıkıma yol açtıkları bilinen bir durum,-bunu hem tarihî kaynaklardan (abartılı olsa da) hem arkeolojik verilerden biliyoruz. Modern araştırmalar, Moğolların ele geçirdikleri şehirlerde İslamî kaynakların bahsettikleri kadar çok insanı katledebilmelerinin imkânsız olduğunu çünkü o şehirlerin o denli kalabalık nüfuslar barındırabilecek kadar büyük olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca bazı muasır kaynaklar, çoğu yerleşimin Moğol fetihlerinden sonra yeniden kurulup imar edildiğini anlatmaktadır. Savaşlar ve kuşatmalar sırasında yıkımların olması son derece doğaldır, zaten bunu yalnızca Moğollar değil dünyada neredeyse bütün toplumlar yapmışlardır. Ayrıca Moğollar savaşın ilk heyecanı geçtikten sonra fethedilmiş bölgeleri yeniden ayağa kaldırmaya ve ticaretin canlandırılmasına özen göstermişlerdir.

Bizzat Moğol hanları veya beyleri tarafından yaptırılmış olan çok sayıda eser, İslam dünyasında Anadolu'dan Maveraünnehir'e kadar pek çok bölgede mevcuttur. Moğolları medeniyet kurucu olarak adlandırmak da biraz abartılı bir ifade olabilir, çünkü kendilerinin sıfırdan kurdukları özgün bir medeniyetten söz etmek zordur. Daha ziyade fethettikleri her bölgenin o yöreye has kültür özellikleri dâhilinde yeniden imar edilmesini sağlamışlardır diyebiliriz.

Soru: Hocam sizin de mitolojiye olan özel ilginizden dolayı bu soruyu sormayı çok istedik. Sizce Moğolların kendine ait bir mitolojik evreni var mıdır yoksa Türk mitolojisinden mi faydalanmışlardır?

Cevap: Güzel ve benim çalışma konularımla yakından ilgili bir soru, teşekkür ederim. Türkler ve Moğollar arasında 12.-13. yüzyıllardaki benzerliklerin en yoğun olduğu alanlardan birisinin din olduğundan daha önce söz etmiştim. Bununla yakından bağlantılı olarak iki toplumun mitolojileri de birbirine çok benzemektedir. Ancak benim çalışmalarımdan çıkardığım sonuç, Türkler ve Moğollar arasındaki dinî-mitolojik yakınlıklar ortak bir kökene dayanmaktan daha ziyade Moğollar üzerindeki yoğun Türk etkilerinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim Moğolcadaki dinî terimlerin çoğu Türkçeden ödünçlenmedir ve tartışmalar mevcut olmasına karşılık bunların etimolojileri genellikle Türkçe olarak açıklanabilmektedir. Dinî uygulamaların da büyük ölçüde benzer olduğunu, Moğol dönemindeki inançların hemen hemen aynılarının daha önceki Türk toplulukları arasında görüldüğünü söyleyebiliriz. Bunun en büyük sebebi, Uygur Kağanlığı'nın yıkılışından sonra Moğolların batıya göç etmeye başlayarak bozkırlarda Türk topluluklarıyla yakın komşuluk ilişkileri kurmalarıdır. Aynı şekilde Moğol mitolojisini oluşturan efsaneler de çoğunlukla Türk Mitolojisi'nden alınmadır. Moğolların Gizli Tarihi'nde Cengiz Han'ın ilk atalarınınbir kurt ve bir geyik olduğu anlatılmaktadır. Bu iki hayvan da Türk efsanelerinde sıklıkla geçen kutsal hayvanlardır, ayrıca Tegrekler ve Göktürkler gibi Türk halklarında kurttan türeyişle ilgili anlatılar mevcuttur. Yine bu esere göre sonraki nesillerde Alan Koa adında bir kadın, dul kaldıktan sonra otağının duman deliğinden gelen bir ışık parçasıyla hamile kalmış ve ışık parçası, sarı bir köpeğin şekline bürünerek çadırdan çıkıp gitmiştir. Köpekten türeme anlatısı Türklerdeki kurttan türeme motifinin farklı bir varyantıdır, ayrıca otağın duman deliğinden kutsal bir ışığın girmesine ilişkin anlatı çeşitli Göktürk ve Uygur efsanelerinde karşımıza çıkmaktadır. Reşidüddin Fazlullah ise Camiü't-Tevarih adlı eserinde Moğolların Ergene Kun (Ergenekon) Efsanesi'ni aktarmıştır. Buna göre Moğolların katledilen atalarından sağ kalanları Ergene Kun Vadisi'ne girerek burada nesiller boyunca çoğalmışlar, oraya sığamaz olunca çıkmak istediklerinde çıkışı bulamamışlar, bunun üzerine demir bir dağı eriterek vadiden çıkmışlardır. Bu efsane de aslında Göktürklerde ve Oğuzlarda karşımıza çıkan çok bilindik bir Türk efsanesinin daha ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiş bir versiyonundan ibarettir. O yüzden 12.-13. yüzyıl Moğollarının kendilerine ait bir mitolojik evrenlerinin pek olmadığını, bu konuda büyük ölçüde Türk Mitolojisi'nden yararlandıklarını düşünüyorum. Elbette sonraki yüzyıllarda Budizm'in Moğollar arasında yayılması sonucunda Moğol Mitolojisi değişmiş ve Türk Mitolojisi'nden farklılaşmaya başlamıştır, bunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Soru: Hocam, Moğollarla ilgili birçok bilgiye Çin kaynaklarında rastlıyoruz. Bu kaynaklar hakkında bize kısaca bilgi verebilir misiniz? Siz ileride bu kaynaklarla çalışmayı düşünüyor musunuz?

Cevap: Moğol tarihi bakımından Çin kaynakları eşsiz ve çok değerlidir. Bir kere Moğollar hakkındaki ilk bilgilerimizi biz bu kaynaklardan ediniyoruz. Moğollar tarih sahnesine Çin'in kuzey komşuları olarak çıktılar ve Çin'in tamamını fethetmeyi başaran ilk bozkır halkı oldular, bu büyük ülkeyi 1368'e kadar da yönettiler. Bu yüzden onlar hakkında çok sayıda Çin kaynağı ve bu metinlerde çok ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Moğol tarihinin kuşkusuz en önemli kaynaklarından birisi Moğolların Gizli Tarihi'dir. Bu eser 1240 yılı dolaylarında Moğolca yazılmışsa da orijinali kaybolmuştur ve günümüze Çin'de bulunan iki tane nüshası ulaşmıştır. Bu nüshalarda Moğolca kelimeler onların seslerini yansıtacak şekilde Çince karakterlerle yazılmış, yanlarına da bu kelimelerin Çince çevirileri verilmiştir. Moğolların Gizli Tarihi'nin Türkçede Ahmet Temir veMehmet Levent Kaya tarafından yapılan iki çevirisi mevcuttur. Onun dışında Moğollar hakkındaki en önemli Çin kaynağı Yuanshi'dır 元史. Yuan 元, Çin'deki Moğol yönetiminin benimsediği Çin tarzı hanedan adıdır ve Yuanshi da "Yuan Tarihi" anlamına gelmekte olup Çin'deki Moğol yönetiminin resmî tarihidir. Bu eser, Moğol hâkimiyetine karşı çıkan bir isyan sonucu kurulan Çinli Ming Hanedanı Moğol başkenti Hanbalık'ı (bugünkü Beijing yani Pekin) ele geçirdikten yalnızca iki yıl sonra 1370'te tamamlanmıştır. Moğol sarayındaki arşiv malzemesine dayanılarak derlenen ve Çin'i yöneten hanedanların resmî tarihleri sayılan Yirmi Dört Tarih'in bir parçası olarak

kabul edilen bu eseri meydana getiren heyetin başında Song Lian 宋濂 adında Çinli bir devlet adamı bulunmaktadır. Yuanshi'nın içerisinde Moğol kağanlarının hayatlarının kronolojik olarak anlatıldığı bölümler, çeşitli konulardaki risaleler, kağanların eşleri ve önemli devlet adamlarının biyografileri gibi kısımlar bulunmaktadır.

Erken Moğol tarihi hakkında bilgiler veren önemli Çin kaynaklarından birisi, "Moğol Tatarları Hakkında Ayrıntılı Rapor" olarak çevirebileceğimiz bir başlığa sahip olan Meng Da Beilu'dur 蒙韃備錄. Bu eser, Çin'deki Güney Song Hanedanı'ndan gelerek 1221'de Kuzey Çin'deki Moğol komutanı Mukali'yle görüşen Zhao Gong 趙珙 (Meng Gong 孟珙 olarak da bilinir) tarafından kaleme alınmıştır. Eser Moğolların erken tarihleri, Çin'deki fetih girişimleri, idarî ve askerî yapıları ile kültürleri hakkında ayrıntılı bilgiler barındırmaktadır. Erken Moğol tarihi hakkında bir diğer Çin kaynağı ise, başlığını "Kara Tatarlara İlişkin Kısa Notlar" şeklinde çevirebileceğimiz Hei Da Shilüe'dir 黑韃事略. Bu kaynak, 1233'te Song Hanedanı'ndan Moğol İmparatorluğu'na giden elçi heyetinde bulunan Peng Daya'nın 彭大雅 raporuna dayanan bir eserdir. 1235-1236 yıllarında yine Song Hanedanı'ndan Moğollara giden başka bir elçi heyetinde yer alan Xu Ting 徐霆, benzer bir rapor hazırlamıştır. Xu Ting, Peng Daya'yla karşılaştığında ikisi metinlerini birleştirmişlerdir ve Xu Ting bu metne bazı eklemeler yapmıştır. 1237'de tamamlanan bu eser, Moğolların kültürleri ve günlük yaşamları konusunda değerli bilgiler içermektedir. Meng Da Beilu ile Hei Da Shilüe'nin Türkçe çevirileri Ankhbayar Danuu tarafından yapılmış ve Mustafa Uyar tarafından hazırlanmıştır. Bunların dışında da Moğollar hakkında bilgi veren çok daha fazla Çin kaynağı bulunmaktadır. Söz konusu kaynakların neler olduklarına dair fikir edinebilmek için Bahaeddin Ögel'in Sino-Turcica: Çingiz Han'ın Türk Müşavirleri başlıklı kitabına bakılabilir. Ben çalışmalarımda daha ziyade size anlattığım bu dört kaynağı kullanıyorum, henüz diğer kaynakları edinmek ve onlardan yararlanmak fırsatını bulamadım.

Röportaj için hepinize teşekkür eder, iyi ve sağlıklı günler dilerim. Selamlarımla.